

Ayhan TEKİNEŞ
Doç. Dr., SAKARYA Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
e-posta:

Tıbb-ı Nebevi'nin Metafizik Temelleri

Özet

Tıbb-ı Nebevi'nin temel ilkelerinin ele alındığı bu makalede Hazret-i Peygamber'in tıp konusundaki hadislerinin metafizik ilkeleri incelenmiştir. İslam tıbbı üzerine yapılan çalışmalarda yaklaşım ve usûl hatalarına düşmemek için İslam'ın tıp anlayışı ile ilgili temel referans noktalarının tespit edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde her bir hadisin ayrı ayrı ele alınarak farklı düşüncelere dayanak yapılması mümkündür. Bu makalede İslam metafiziğinin Allah Teâlâ'nın isimlerine dayandığından hareketle şifa, hastalık ve tedavi gibi tıbbın ana konularının ilahi isimlerle alakası incelenmiştir. Esmâ-i hüsnâ'nın (Allah'ın güzel isimleri) her birinin kâinat ve insanda tecellileri vardır. Her bir ismin tecellisi eşya ve insanda ayrı hallerin ve durumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Hastalıkların, bâtil inançlar, esrarı çözülememiş bir takım gizemli nesne ve olaylarla ilintilendirilerek, muayyeniyetin (sebeup-sonuç ilişkisi) ihmal edilmesi ilmi gelişmenin önündeki en büyük engeldir. Yapılan araştırmada görülmüştür ki, tıbbın temel hakikatlerinin ilahi isimlere dayandığının kabulü, insan zihninin meçhuliyet duygusundan kurtulmasını temin etmekte, tenkidi düşünce ve araştırma arzusunu teşvik etmektedir.

Anahtar kelimeler: Tıp, ilahi isimler, hadis, şifa, hastalık, tedavi.

Abstract

Metaphysical principles of hadiths on medicine are studied in this article which is written on fundamental principles of Tibb-ı Nebevi. It is necessary to determine fundamental reference points of Islam to prevent procedure and approaching mistakes in studies made on Islamic medicine. Otherwise, it is possible to make hadiths reference to different ideas by handling every hadith individually. In this article, due to the fact that Islamic metaphysics depends on the names of Allah, relation between holy names and main

topics of medicine, like health, sickness, and healing, is studied. There are manifestations of Esma-i Husna, beautiful names of Allah, on human and universe. Manifestation of each name causes emergence of different situations on things and on human. By making correlations between some mysterious events and diseases and superstitious beliefs, neglection of truism, cause and effect relation, is the most important obstacle for scientific development. In the research, it is observed that the acceptance of fundamental realities of medicine's dependence on holy names releases human mind from obscurity and supports critical thinking and research desire.

Keywords: holy names, hadiths, health, illness, healing.

Giriş

Tıbb-ı nebevî, yani Peygamber Efendimiz'in (a.s) bildirdiği tıpla alakalı âyet ve hadisler, hastalıklar, koruyucu hekimlik, ilaçlar, tedavi usulleri, tedavide riayet edilmesi gereken hukuki ve ahlâki normlar gibi birçok açıdan incelenebilir. Bu makalede Hazret-i Peygamber'in –aleyhi's-salâtu ve's-selâm- hastalıklara, tedaviye ve şifaya yaklaşımı ele alınacak; tıbb-ı nebevî'nin, genel nitelikleri ve temel ilkeleri üzerinde durulacaktır. Resul-i Ekrem'in tıbbın temel gayesi olan şifayı hangi metafizik ilkeler ekseninde değerlendirdiği ele alınacaktır.

Tıp konusunda vârid olan bir çok hadis-i şerif vardır. Doğrudan tıpla alakalı görülerek hadis kitaplarının tıp bölümlerine alınan hadisler yanında temizlik, abdest, gusül, kadın hastalıkları, oruç, hacc, yeme-içme bölümlerinde yer alan hadislerin bir kısmı da doğrudan tıp ilmiyle alakalıdır.

Metafizik (mâ ba'de't-tabî'a) kavramı, varlığın ilk sebeplerini ve her şeyin varlığının kendisine bağlı olduğu mutlak hakikatleri inceleyen ilimdir, şeklinde açıklanmıştır.¹ Metafizik ilminde, görünüşler değil, şeylerin hakikati araştırılır. Metafizik kavramının birçok farklı tanımı yapılmıştır.² Varoluşcular, metafizik kavramını, "var olanı olduğu gibi ve evrenselliği içinde, müdrikeye tekrar kazandırmak için var olanın ötesini araştırmak" şeklinde tanımlamışlardır.³ Var olanın ötesi tabiri ile Yüce bir Yaratıcı'ya inanmayan felsefeciler, yokluğu kastetmektedirler. Varlığı açıklamak için yokluğa yaslanma, var olanı hiç ile açıklamaya kalkma tam bir kısır döngü ve felsefenin varlığı açıklamakta düştüğü aczin açık bir göstergesidir. Metafizik kelimesinin literal

¹ Hayrani Altıntaş, *İbn Sina Metafiziği*, (Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1997), s. 28-31.

² Farklı tanımlar için bk. Walsh, Wilshire, "Metafizik Nedir?", (Metafiziğe Giriş içinde, ss. 1-120, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma yay., İstanbul 2001), s. 4 vd.

³ Martin Heidegger, *Metafizik Nedir?*, (çev. Mazhar Şevket İpşiroğlu, Suut Kemal Yetkin, Kaknüs yay. İstanbul 1998), s. 51.

anlamına uygun olarak tanımdaki “var olanın ötesini” ifadesini “fizik ötesini” şeklinde değiştirmek kaydıyla bu tanımın, felsefecilerin metafizik kavramına yükledikleri anlamları genel hatlarına ifade ettiği söylenebilir.

Kelâm âlimleri, eşyanın hakikatinin sabit olduğunu kabul ederler.¹ Sûfiler ise varlığın sabit olan hakikatinin ilahi isimlere dayandığını söylerler.² Bu görüşe göre varlık ilahi isimlerin tecellilerinden ibarettir. Varlığın başlangıcının Vâcibu’l-vücut (Varlığı bizzat kendinden) olan Yüce Yaratıcı’nın isimleriyle başladığının kabulü, kâinat, hayat ve insanla alakalı bütün değişim ve dönüşümleri anlamlı kılmaktadır.

Din-Tıp İlişkisi

Tıbbın menşei hakkındaki geleneksel görüş, ilk bilgilerin vahiy yoluyla indirildiği yönündedir. Müslüman âlimler de tıp ilminin temel ilkelerinin ve ilk örneklerinin vahiy yoluyla insanlara bildirildiğini kabul etmişlerdir. Peygamberlere (a.s) vahiyle temel ilkeleri bildirilen tıp, daha sonra tecrübe, gözlem ve kıyasla geliştirilmiştir.³ Bu görüş, yalnızca Müslümanlar tarafından dile getirilmemiş, Hristiyanlar hatta putperest Romalı hekimler tarafından da ifade edilmiştir. Meselâ İslâm öncesi dönemin ünlü hekimlerinden Romalı Galen, “Tıp sanatı Allah Teâlâ’nın öğretmesiyledir, O’nun bağışdır, insanoğluna O’nun bir lütfudur” sözleriyle tıbbın kaynağının ilâhî olduğunu ifade etmiştir.⁴

Din ile tıp bütün kadim geleneklerde sürekli beraber olmuşlardır. Hatta tıbbî felsefenin içinden çıkarak ilk defa bir ilim hüviyetinde ele aldığı öne sürülen Hippokrat’ın ünlü yemininde bile bu birlikteliği müşahede etmek mümkündür. Yeminin başlangıcında sağlık tanrılarına yemin edilmesi, tıp ile din arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir.⁵ Hazret-i Peygamber (s.a) bir hadislerinde tavsiye ettiği bir yiyeceğin “Kendisinden önce yetmiş Peygamber tarafından övüldüğünü” bildirmektedir.⁶ Bu ifade, peygamberlerin ümetlerine şifalı bitkiler konusunda bilgi verdiğini bildirdiği gibi, bu bilgilerin peygamberlik vazifesiyle bağlantısı bulunduğu da işaret etmektedir.

¹ Ebu’l-Mu’in en-Nesefî, *Tebşiratu’l-edille*, (nşr. Hüseyin Atay, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1993), I, 22 vd.

² Varlığın ve ahlâkın kaynağı olarak Allah’ın isimleri konusunda yapılan bir çalışma için bk. Abdullah Kartal, *İlâhî İsimler Teorisi*, İstanbul 2008.

³ Tıbbın kaynağının ilâhî olduğunu bildiren rivayetler için bk. ez-Zehabî, *et-Tıbbu’n-Nebevî*, (Kahire 1961), s. 228, 229; Celeddin es-Suyutî, *et-Tıbbu’n-Nebevî* (nşr. Hasan Muhammed el-Makbûlî, Beyrut 1986), s. 95 vd.

⁴ Ruhâvî, *Edebu’t-tabîb*, (nşr. Merzûn ‘Asîrî, Riyad 1992), s. 155.

⁵ Arslan Terzioğlu, *Tıbbî Deontoloji*, (İstanbul 1998), s. 51.

⁶ Ali el-Mütttekî, *Kenzu’l-ummâl*, (Dâru’l-kütübî’l-ilmîye, Beyrut 1998), X, 19.

İslam dini tıp ilmine önem vermiş, dinin temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'te tıpla alakalı bilgiler verilmiştir. Mesela "Bal arılarının karınlarından renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır"¹ âyet-i kerimesinde balın şifa olduğu vahiyle bildirilmiştir. Allah Resûlü (s.a) kendisine Kur'an'da bildirilen bu hakikati ümmetine "Şifa üç şeydedir: Bal şerbetinde, hacamat aletinde ve ateşle dağlamada." hadisleri ile beyan etmiş ve karnı ağrıyan hastaya bal şerbeti içmesini tavsiye ederek, balın tedavide nasıl uygulanacağını göstermiştir. Hastanın bal şerbetini iki gün içtiği halde şifa bulamadığını haber veren kardeşine "Allah doğru söylemiştir; senin kardeşinin karnı yalan söylüyor; ona bal şerbeti içir" diyerek, vahiyle bildirilen tıbbi hakikate duyduğu güveni ifade etmiştir.²

Bazı dinler, tedavinin kader inancı ile bağdaşmayacağını öne sürerek tedaviye olumlu bakmamışlardır.³ "Hastalığın Allah'ın kaderiyle olduğunu" öne sürerek tıbbı ve tedaviye mesafeli yaklaşanlara Peygamber Efendimiz (s.a) "Tedavi ile iyileşme de Allah'ın kaderidir" diye cevap vermiştir.⁴ Yanına gelen bedeviler, "Tedavi olalım mı?" diye sormuşlar, Efendimiz, "Tedavi olunuz, Allah Teâlâ, (yeryüzüne) koyduğu her hastalığın devasını da koymuştur, tek bir hastalık müstesna o da ihtiyarlıktır" diye cevap vermiştir.⁵

Peygamber Efendimiz, bir yandan tıbbı rasyonel temellere dayandırırken diğer yandan tıbbın manevi yönünün bulunduğunu, her şeyin Yaratıcısının Allah olduğu (tevhid) inancını vurgulamıştır. Bu sebeple Allah Resûlü (s.a), tedavinin tecrübî yönüne işarette bulunduğu gibi manevi yönüne de dikkat çekmiştir. Tıbbi tedavinin yanında dua ile yapılan tedavi, yani rukye'yi de tavsiye etmiş ancak rukyenin yalnızca Allah'ın isimlerinin anılarak ya da Kur'an-ı Kerim'deki şifa âyetleri okunarak yapılması gerektiğini göstermiş, bâtil inanç ve hurafelere kapı aralanmasına izin vermemiştir. Bir hadislerinde "Size şifalı iki şeyi bal ve Kur'an'ı tavsiye ederim" buyurarak, âyetlerin şifa maksadıyla okunmasının caiz olduğuna işaret etmiştir.⁶ Ayrıca rukye maksadıyla Fatıha suresini okuyarak, bir hastanın şifa bulmasına vesile olan Ebû Sa'îd el-Hudrî'yi (r.a) takdir ederek, Fatıha'nın şifa maksadıyla okunmasını onaylamıştır.⁷

¹ Nahl, 16/69.

² Buhârî, "Tıbb" 3, 4.

³ Polat Has, *İslâmiyette ve Hristiyanlıkta İlim Anlayışı*, (TÖV yay., İzmir 1991), s. 79-90.

⁴ Tirmizî, "Tıbb", 21; İbn Mâce, "Tıbb", 1. Bazı hadislerde "Deva, kaderdendir. Allah'ın izniyle fayda verir" denilmiştir. Ali el-Müttekî, *Kenzu'l-ummâl*, X, 4.

⁵ Ebu Dâvud, "Tıbb" 1.

⁶ İbn Mâce, "Tıbb" 7.

⁷ Buhârî, "Tıbb" 33.

Rönesans sonrası Modern Batı düşüncesinde diğer ilimlerde olduğu gibi tıbbın da din ve maneviyatla olan ilişkisinde bir kopuş yaşanmıştır. Descartes, ile birlikte başlayan modern Batı düşüncesinde insan bedeninin saat gibi çalışan bir makine olduğu kanaati, egemen tıp anlayışı haline gelmiştir. Tıbbın merkezine, acıyı çeken insan yerine hastalık yerleştirilmiştir. Hastalıkların, ölçümlerle doğrulanması, deneme ve sonuçların mühendislik normlarına göre değerlendirilmesi tıbbın temel esası olarak kabul edilmiştir.¹ Bu dönemde insanın bedeni bir meta gibi algılanmış, duyguları ve inançları ihmal edilmiştir. Modern tıp, maneviyat eksikliğinin farkına varmaya başlayınca bu eksikliği tıp etiği (deontoloji) ile doldurmayı hedeflemiştir. Ancak temel paradigmalarda değişmediğinden dolayı bugün modern tıbbın metafizik ilkelerinden bahsetmek mümkün görünmemektedir.

Hastalık Mefhumu

Tıp telakkisini belirleyen en önemli faktörlerden birisi hastalık mefhumuna yaklaşımdır. Fıkıh âlimleri hastalığın hukuki yönünü ön plana çıkardıklarından dolayı hastalarla alakalı meseleleri cenazelerle ilgili bölümlerde incelemişlerdir. Hadisçiler, fıkıh bablarına göre yazdıkları sünen türü eserlerde hastalarla alakalı hadisleri “Kitâbu’l-Cenâiz” bölümlerinde tasnif etmişlerdir.² Cenazelerle alakalı bölümlerde, hasta ziyareti ve hastalıkların insanlara kazandırdığı manevi derecelere alakalı hadisler rivayet edilmiş sonra ölüm ve ölüm ötesi ile ilgili rivayetlere yer verilmiştir. Bu tasnif usûlü Müslümanların ölüm imajına soğuk bakmadığını, ölümü hayatın bir parçası telakki ettiklerini göstermesi açısından manidardır.

İmam Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi’u’s-sahîh* adlı eserinin 22. bölümünü “Kitâbu’l-Cenâiz”e ayırmış, 76. bölümde tıp hadislerini incelemiş, 75. bölümünü de “Kitâbu’l-Mardâ” (Hastalar Kitabı) olarak tasnif etmiştir. Kütüb-i sitte diye bilinen temel hadis kitaplarında yalnızca Buhârî’nin eserinde müstakil bir hastalar kitabı bulunmaktadır. Bu bölümde 22 konu başlığı altında 37 rivayeti tasnif etmiştir. İlk babta “Hastalığın Kefareti Hakkındaki Rivayetler”i incelemiştir. Başlıkta “Kim kötü bir iş yaparsa onun cezasını bulur”³ âyetini zikrederek, insanların başına gelen hoşa gitmeyen durumların irade-

¹ Ivan Illich, *Sağlığın Gaspi*, (çev. Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı yay., İstanbul 1995), s. 112.

² bk. Müslim, “Kitâbu’l-Cenâiz”, 11. bölüm; Ebû Dâvud, “Kitâbu’l-Cenâiz”, 15. bölüm; Tirmizî, “Kitâbu’l-Cenâiz”, 8. bölüm; İbn Mâce, “Kitâbu’l-Cenâiz” 6. bölüm; Nesâî, “Kitâbu’l-Cenâiz”, 21. bölüm; İmam Nesâî, bu bölümde yalnızca cenazelerle alakalı hadislerle yer vermiştir. Nesâî’nin eserinde Tıp bölümü de bulunmamaktadır. Hastalıklar ve hastalarla alakalı hadislerle, oruç ve vasiyet gibi fıkıhın diğer bölümlerinde yer verdiği görülmektedir.

³ Nisâ, 4/123.

leriyle alakasına dikkat çeker. Daha sonra rivayet ettiği hadislerde her türlü hastalık ve sıkıntının manevi bir boyutu olduğunu bildiren hadisleri nakleder. Bir müslümanın ayağına batan dikenin bile günahlarına kefaret olduğunu bildiren hadisle konuya başlamış, “Allah, kime hayır dilerse onu hastalıklara maruz bırakır” hadisi ile babı tamamlamıştır. Bölümün ikinci babında ise Allah Resûlü'nün ağrıların diğer insanlara göre daha şiddetli olduğunu bildiren hadisi rivayet eder. Babın ikinci hadisinde ise şiddetli ağrılarla acı çekerken yanına giren Abdullah b. Mes'ud'a (r.a) Allah Resûlü'nün (s.a), “Bir hastalığa yakalanan Müslüman, çektiği acılar sebebiyle ağacın yapraklarını dök-tüğü gibi günahlarını döker” buyurduğunu bildiren hadisi rivayet eder.¹ Üçüncü babın başlığı ise “İnsanların en ağır hastalıklara (belâ) maruz kalanları peygamberler sonra onlara benzeyenlerdir” şeklindedir. Bu üç babda rivayet edilen hadislerle hastalıkların şer/kötülük olmadığı hastalığın yaratılışının bir takım hikmetleri bulunduğu, bir insanın başına gelen küçük büyük her sıkıntı ve hastalığın günahlara kefaret olduğu anlatılmaktadır. İnsanların hastalığın olumlu yönlerini kabul etmekte zorlanacağını tahmin eden İmam Buhârî, üçüncü babta en ağır hastalıkların Peygamberlerin (a.s) başına geldiğine dikkatlerimizi çekerek, meseleyi müşahhaslaştırmaktadır.

Sünen musannifi İmam Ebû Dâvud (ö. 275/888), cenazelerle ilgili bölüme hastalıkların günahlara kefaret olduğunu bildiren babla başlamıştır. Bu babda ilk zikrettiği hadiste Peygamber Efendimiz'in bir yolculuğu anlatılır. Suriye tarafına yapılan bu yolculuk esnasında Allah Resûlü (s.a) bir ağaç altında dinlenirken, ashabına hastalıkları anlatır ve “Mümine bir hastalık gelir sonra Allah onun hastalığını giderir ve sıhhat verir. Bu hastalık müminin geçmiş günahlarına kefaret, gelecek hakkında da ona bir nasihattir. Hastalanıp sonra iyileşen bir münafık ise deveye benzer. Hastalanınca sahipleri deveyi bir yere bağlar iyileşince de salarlar. Deve niçin bağlandığını bilmediği gibi niçin salındığını da bilmez” buyurur. Bunun üzerine etrafında bulunan adamlardan birisi “Ey Allah'ın Resûlü! Hastalık nedir ki? Ben hiç hasta olmadım” der. Allah Resûlü (s.a) “Kalk yanımızdan sen bizden değilsin” buyurur.²

Hastaları günahlarından dolayı dünyevi belalara maruz kalmış insanlar şeklinde algılamak yukarıda zikredilen hadislerle açık ve kesin bir dille yasaklanmıştır. Bu durumda hastaları küçük görmek, onlardan uzaklaşmak ya da bazı hastalıkları lanetli olarak nitelendirmek katiyen doğru değildir. Hastalık Cenab-ı Hak'ın yarattığı bir nitelik olduğundan dolayı, İslam'da hastalığın lanetlenmesi ve hastaların kötü görülmesi şeklindeki bir anlayışa izin verilmemiştir. Nitekim Resul-i Ekrem Efendimiz, cüzzamlı hastaları bakışlarıyla

¹ Buhârî, “Mardâ” 2.

² Ebû Dâvud, “Cenâiz” 1.

rahatsız edenleri uyarmış, “Cüzzamlı hastalara bakıp durmayın” buyurmuştur¹.

Hastalıkların bir takım hikmetlere binaen geldiğini, hastalığı yaratanın Allah Teâlâ olduğunu haber veren hadislerle mesele ortaya konulunca bazı hastalıklardaki bulaşıcılık özelliği hatıra gelmektedir. Hastalığın bulaşması herkes tarafından gözlemlenebildiği için insanlar, bulaşıcı hastalıklarda bir hastalığın sebebinin bir başka hasta olduğu fikrini açık bir gerçekmiş gibi telakki ederler. Nitekim hasta develer tarafından develerine uyuz hastalığının bulaştırıldığını iddia eden bir bedeviyi Allah Resûlü (s.a), “Öyleyse ilk deveye hastalığı kim bulaştırdı?” diye sorarak, hastalıkları Allah Teâlâ’nın yarattığına dikkatlerimizi çekmiştir.² Bu babdaki ikinci hadiste ise Peygamber Efendimiz, “Hasta, sağlıklı olan kişinin yanına konulmasın” buyurmuştur.³ Bu hadisin açıklamasında el-Bâcî (ö. 474/1081), “Her ne kadar hastalığı ve sıhhati yaratan Allah Tebâreke ve Teâlâ ise de O’nun (bu âlemdeki) âdeti hastalığın bulaşması şeklinde cereyan etmektedir”⁴ diyerek, hastalıkların bulaşmasının da Cenab-ı Hak tarafından yaratıldığını belirtir. Hanbeli fakihlerinden Yusuf b. Muhammed es-Surremerî (ö. 776/1374), hastalığın yalnızca Allah’ın yaratması ile bulaşacağını, hudûs delilini kullanarak şöyle açıklar:

“Sonradan olmuş şeyler (hâdise), ihdas eden (yoktan var eden) bir failsiz var olmazlar. Muhdisin, hayat sahibi, kudretli ve irade sahibi olması zorunludur. Bu böyle kabul edildiğinde işte şu hastalık ve rahatsızlıklar, muhakkak bitişik ya da yakın olmak suretiyle bir yerde/kişide sonradan ortaya çıkan cisimler cinsindedir ya da cisimlerde bulunan bir arazdır. Eğer o, cisimse hastalığın fâili olması caiz değildir. Çünkü cisim, hayy ve kâdir değildir. Bu cihetle hastalığın vücudu imkânsız olur. Eğer hayy ve kâdir ise yine imkânsız olur çünkü muhdes olan bir şeyin (hayy ve kâdir) olması mümkün değildir. Sonradan yaratılan bir şeyin kudret mahallinin dışında fiilinin (etkin) olması muhaldir. Eğer hastalık araz ise, bir başkasında hastalığı ihdas etmesi daha da imkân dışıdır. Çünkü arazın, (bizatihi) hayatı ve kudreti yoktur. Böylece hastalık bulaşma yoluyla gerçekleşti demenin akıl dışılığı ve hastalığın Allah Teâlâ’nın fiili olduğu, kudret ve ihtiyarı ile Allah’ın yarattığı ortaya çıkmış oldu. Allah, dilerse hastalığı kendisinde hastalık ve rahatsızlık bulunan kişi ile temas ile yaratır dilerse bulaşma durumundan bağımsız, münferit ve müsta-

¹ İbn Mâce, “Tıbb” 44.

² Buhârî, “Tıbb” 53.

³ Buhârî, “Tıbb” 53.

⁴ el-Bâcî, Ebu’l-Velid, Süleyman b. Halef, *el-Müntekâ Şerhu Muvatta’*, (Matba’atu’s-sa’ade, Kahire 1331), VII, 265.

kil (bir hakikat) olarak yaratır. “Yaratmak ve emretmek yetkisi Allah’a mahsustur”¹, “O yaptıklarından sorumlu değildir. O’nu sorguya çekecek kimse yoktur, ama insanlar mutlaka sorgulanacaklardır”². O olmasını dilediği şeye yalnızca “ol” der, o şey hemen olur; O’nun kazasını geri çevirecek, hükmünü sorgulayacak yoktur, O, hesapları hemen görendir.”³

Allah Resûlü’nün hastalıkların tedavisi hakkında bildirdiği çözümler, insanlar arasındaki ihtilafları önlemiş ve tıbbın ilmi bir hüviyet kazanmasında temel dayanak noktalarından birisi olmuştur. Müslüman ilim adamları hekimlerin otoritesine itimat yerine âyet ve hadislerin otoritesine itimat etmişlerdir. Mesela Suriye bölgesinde veba çıktığı zaman Hz. Ömer, yanında bulunan ensar ve muhacirleri ayrı ayrı gruplar halinde çağırıp onlarla istişare etmiştir. Onlar aralarında ihtilaf etmişler; bir kısmı girelim bir kısmı da dönemlim demiştir. Bunun üzerine Mekke fethinde Müslüman olan Kureyş’in yaşlılarını çağırması onlar ittifakla geri dönülmesini söylemişlerdir. Hz. Ömer, geri dönmeye karar vermiştir. Bu esnada orada bulunmayan Abdurrahman b. Avf (r.a) gelmiş ve “Ben bu konuda bir ilme/hadis sahibim. Allah Resûlü’nün (s.a) “Bir yerde veba çıktığını işitmişseniz oraya girmeyin, sizin bulunduğunuz yerde veba vuku bulursa vebadan kaçıp kurtulmak düşüncesiyle oradan çıkmayın” buyurduğunu işittim” demiştir. Hadisi işitince Hz. Ömer Allah’a hamd etmiş ve geri dönmüştür.⁴

Mekke’de Dımad el-Ezdi adlı bir zat gelerek, “Ey Muhammed! Ben delileri tedavi ederim” diyerek, kendisini tedavi edebileceğini ima etmiş; yanına yaklaşmıştır. Peygamber (s.a), ona “Hamd, Allah’adır. O’ndan yardım diler, O’ndan bağışlanma isteriz...” diyerek cevap vermiştir. Bu sözleri dinleyen Dımad, hayranlığını dile getirerek müslüman olmuştur.⁵

Allah Resulü (s.a), hastaların ziyaret edilmesi ve onlara moral verilmesini teşvik etmiştir. “Hastanın yanına girdiğinizde, eceli konusunda onu rahatlatın. Bu onun ecelinin zamanını değiştirmez, ancak hastayı rahatlatır” buyurarak, hastaya moral açısından yapılan takviyelerin önemine dikkat çekmiştir⁶. Ayrıca hadislerde hastaların ellerinin tutulması, başlarının tutulup dua edilmesi tavsiye edilmiştir. Peygamber Efendimiz, Mekke’de hastalanıp Medine’ye dönemem ve hicretim yarım kalır düşüncesiyle kederlenen Sa’d b. Ebî Vakkâs (r.a) Efendimiz’i ziyaret etmiş, elini alnına koymuş, sonra yüzünü ve karnını mesh etmiş ve “Allahım, Sa’d’a şifa ver; onun hicretini tamamla”

¹ A’râf, 7/54.

² Enbiyâ, 21:23.

³ Yusuf b. Muhammed es-Surremerri, *Zikru’l-vebâ*, s. 56, 57.

⁴ Buhârî, “Tıbb” 30.

⁵ Ahmed b. Hanbel, I, 302.

⁶ Tirmizî, “Tıbb” 35.

diye dua etmiştir.¹ Hatta sahabe-i kiram, hastalandığında yanına girdiklerinde Resul-i Ekrem Efendimiz'i mesh etmişlerdir.²

Tedavinin Dinî Temelleri

Allah Resûlü'nün (s.a), tıp ilmine getirdiği en önemli yenilik bütün hastalıkların tedavi edilebileceğini ve var olan her hastalığın şifasının bulunduğu söylemesidir. "Allah Teâlâ, hiçbir hastalık indirmemiştir ki onun devasını da indirmiş olmasın" mealindeki hadis hadisçiler tarafından "Kitâbu't-Tıbb" bölümlerinin ilk hadisi olarak zikredilmiştir.³ Şüphesiz bu bilinçli bir tercihtir. Zira söz konusu hadis tedavi olmanın meşruluğunu pekiştirdiği gibi "hastalık ve deva"nın her ikisinin de Allah Teâlâ tarafından yaratıldığını bildirmektedir. Bu ontolojik yakınlık, hastalık ve devanın birlikte, aynı seviyede ele alınması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Hastalığın yaratılmış olması keyfiyeti hastalığı bir yokluk, vücudun tabii şeklinin kaybolması şeklinde algılayan klasik yaklaşımın⁴ isabetli olmadığını ortaya koymaktadır. Hayat ve ölüm arasındaki ilişki gibi sağlık ve hastalık da birbirini tamamlayan, biri olmadan diğeri anlaşılabilen hakikatlerdir.

Hastalıkların şifasının insanlara Cenab-ı Hak'ın bir lütfu olarak indirildiği ya da bildirildiği hadislerde açıkça beyan edilmiştir. Peygamber-i Zîşan (s.a), "Acve hurmasının cennet meyvelerinden olduğunu, zehirlenmeye karşı şifalı olduğunu, mantarın da (İsrailoğullarına semadan indirilen) nimetler (el-mennü/kudret helvası) cinsinden olduğunu, suyunun göze şifa verdiğini" söylemiştir.⁵ Miraçta meleklerin kendisine "ümmetine kan aldırma emretmesini söylediklerini" bildirmiştir.⁶

Her hastalığın bir sebebe bağlı olduğu ve sebepleri tespit edildiği takdirde hastalıkların sıralarının çözüleceği inancı insanları bütün hastalıkların sebeplerini araştırma düşüncesine sevk etmiştir. Hastalıkların Cenab-ı Hak tarafından yaratıldığının ifade edilmesi bazı hastaların ve hastalıkların lanetlenmesi gibi hatalı davranışları engellemiştir. Yine her hastalığın bir sebebi-

¹ Buhârî, "Tıbb" 13.

² Buhârî, "Tıbb" 13.

³ bk. Buhârî, "Tıbb" 1; Ebu Dâvud, "Tıbb" 1; İbn Mâce, "Tıbb" 1; İbn Habîb, s. 35. Hadisin metni bir rivayette "Allah Teâlâ, indirdiği her hastalığın devasını da indirmiştir" şeklinde, (Buhârî, "Tıbb", 1; İbn Mâce, "Tıbb", 1) başka bir rivayette ise "Tedavi olunuz, Allah Teâlâ, (yeryüzüne) koyduğu her hastalığın devasını da koymuştur, tek bir hastalık müstesna o da ihtiyarlıktır" şeklindedir. Ebû Dâvud, "Tıbb" 1

⁴ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-nebevî*, s. 4.

⁵ Buhârî, "Tıbb" 20; Tirmîzî, "Tıbb" 22; İbn Mâce, "Tıbb" 8.

⁶ Tirmîzî, "Tıbb" 12.

nin bulunduğu fikri, hastalıkların kökeni ile ilgili bâtil inançların ortadan kalkmasını temin etmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a), büyü, kehanet, fal ve uğursuzluk ve benzeri uygulamaları şiddetle yasaklamıştır. Hastalıklardan korunmak ya da iyileşmek maksadıyla bu tür uygulamalara başvuranların dinden uzaklaştığını ve dinin emirlerinin dışına çıktığını açıkça beyan etmiştir. “Kim bir kâhine gider ve onun dediğini tasdik ederse Allah'ın Muhammed'e indirdiği (dinden) dışarı çıkmış olur” buyurmuştur.¹ Peygamber Efendimiz kâinata hiçbir şeyin başı boş olmadığını Cenab-ı Hakk'ın dışında kâinata hükmeden manevi bir gücün bulunmadığını eşyada var olan tek ilişki çeşidinin sebep-sonuç ilişkisi diye de isimlendirilen mukarenet ilişkisi olduğunu bunun dışında bir takım gizil güçler aramanın Allah'ı inkar anlamı taşıdığını açıkça ifade etmiştir. Uğursuzluk inancının şirk olduğunu söylemiş, belirli bazı gün ve ayların uğursuz olduğuna inanmanın dinde yeri olmadığını beyan etmiştir. “Sizden birisi hoşuna gitmeyen bir şeyle karşılaştığında 'Allahım! İyilik yalnızca Senden gelir. Kötülüğü giderecek de yalnız Sensin. Dayanılacak ve sığınılacak kuvvet yalnızca Sensin' desin” buyurmuştur.²

Peygamber Efendimiz, yeryüzünde büyü, kehanet ve uğursuzluk olmadığını açıkladığı gibi gökyüzünün de Cenab-ı Hakk'ın mülkü olduğunu orada da tesadüfe yer olmadığını belirtmiştir. Yıldızlara itibar etmenin, astroloji ile ilgilenmenin bir çeşit büyü olduğunu söyleyerek, gök cisimlerine olağanüstü güçler atfedilmesini yasaklamıştır.³ Cahiliye Arapları, hastalıkları ve şifayı gök cisimlerinin hareketlerine ya da bazı görünmeyen varlıklara bağlıyorlardı. Resûl-i Ekrem Efendimiz, bu tür bâtil inançları şiddetle yasaklayarak, insanlara sebeplere riayet etmeyi öğretmiştir. Hudeybiye'de bir gece yağmur yağdıktan sonra Allah Resûlü, sabah namazını tamamladı ve insanlara dönerek “Rabbiniz ne buyurdu biliyor musunuz?” diye sordu. Ashab-ı kiram, “Allah ve Resûlü en iyi bilir” dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a), şöyle söyledi: “Allah buyurdu ki, kullarım bana iman ederek ve inkâr ederek sabaha ulaştı; Allah'ın fazlı ve rahmetiyle yağmura kavuştuk diyenler, Bana iman etti, yıldızı inkâr etti; şu yıldızın doğuşu ile yağmura kavuştuk diyenler de Beni inkâr etti yıldıza iman etti.”⁴

Hastalığın sebeplere bağlı yaratıldığı bu sebeplere riayet edilmesinin vebce olduğu açıkça beyan edilmiş, sebeplere riayet edilmeden yapılan tedavilerde hekimlerin sorumlu olacağı bildirilerek, hastalar hukuki güvence

¹ Ebû Dâvud, “Tıbb” 21.

² Ebû Dâvud, “Tıbb” 24.

³ Ebû Dâvud, “Tıbb” 22.

⁴ Ebû Dâvud, “Tıbb” 22.

altına alınmıştır. Mesela “Kim tıbbı bilmediği halde hekimlik yaparsa hastaya verdiği zararı tazmin eder” hadisinde hasta haklarının korunması gerektiği vurgulanmıştır¹.

Peygamber’in (s.a) hastalığın ve devanın Allah Teâlâ tarafından indirildiğini bildirmesi, tıp ilmine daha başlangıçta manevî bir boyut kazandırmaktadır. Hadislerdeki tıbbın bu manevî boyutunu gören bazı araştırmacılar, tıbb-ı Nebevî yazarlarının veya muahhar dönem bilginlerinin, söz konusu manevîleştirme çabalarını tıbbı itibar kazandırmak için yaptıklarını öne sürmüşlerdir.² Hâlbuki tam aksine tıbb-ı Nebevî müellifleri, tıp hadislerine tıbbî bir hüviyet kazandırmak maksadıyla hadislerdeki bu manevîlik niteliğini zaman zaman ihmal etmişler, rasyonel ve kendi zamanlarının tıp anlayışına uygun yorumları tercih etmişlerdir.

Ashab-ı kiramdan Ebû Rimse (r.a), şöyle rivayet etmiştir: “Ben babamla birlikte Allah Resûlü’nün (s.a) yanına gittim. Babam, Allah Resûlü’nün sırtındaki peygamberlik mührünü kastederek, “Sırtındakini bana göster ben tabibim” dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü, “Tabib Allah’tır. Belki sen refik/şefkatli bir kişisin. Onun tabibi onu yaratandır” buyurdu.³ Bu hadisin yorumunda İmam Beyhakî (ö. 458/1066), şu değerlendirmeyi yapar:

“Hastayı tedavi eden kişi, uzman ve sanatında öncü de olsa hastalığın tam olarak ne olduğunu (nefsu’d-dâ) ilmiyle ihata edemez. Hastalığı tanısa ve diğer hastalıklardan ayırsa bile hastalığın ölçüsünü ve hastanın bedeninde ne kadar ilerlediğini ve kuvvetini ne kadar zayıflatıldığını bilemez. Anılan hastayı, ancak zann-ı galibine ve anladığı kadarına istinaden hareket eden bir tabib taslağı (mütetabbib) olarak tedavi eder. Çünkü onun ilaç hakkındaki bilgisi de hastalık hakkında söylediğim gibidir. Bu sebeple o, bazen doğru bazen de yanlış yapar. Bazen fazla ilaç kullanır aşırıya kaçır, bazen eksik kullanır, tedavide yetersiz kalır... Tabib, hastalığın ve ilacın hakikatini bilen ve sıhhat ve şifa vermeye kâdir olan demektir. Bu sıfatlar da ancak Hâlik (takdire göre Yaratan’dır), Bârî (Yaratan’dır) ve Musavvir (en güzel şekli vererek Yaratan’dır) olan Allah’a aittir, O’nun dışında bir başkasının bu isimle adlandırılması uygun olmaz”.⁴

Ateşli hastalıkların cehennem (en-nar/ateş) esintisi olduğunu, onu soğuk su ile soğutmak gerektiğini söylemiştir.⁵ Ateşli hastaların (humma) akşam ile

¹ Ebû Dâvud, “Diyât” 25.

² Fazlur Rahman, İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp, (çev. Adnan Bülent Baloğlu, Adil Çiftçi, Ankara Okulu yay., Ankara 1997), s. 62, 63.

³ Ebû Dâvud, “Tereccul” 18.

⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sıfât*, (nşr. İmaduddîn Ahmed, Dâru’l-kütübi’l-Arabî, Beyrut 1985), I, 155.

⁵ Buhârî, “Tıbb” 28; Tirmîzî, “Tıbb”, 25.

yatsı ezanları arasında¹ ya da sabah namazından sonra soğuk su ile yıkanmasını tavsiye etmiştir.² Hazret-i Peygamber Efendimiz, ateşlenen hastalara soğuk su tedavisini bizzat kendisi de uygulamıştır. Vefat ettiği hastalığı esnasında ateşlenmiş, ağrıları artmış; “Üzerime bağları açılmamış yedi kırbadan su dökün ki belki (mescide çıkıp) insanlara vasiyet edebilirim” diyerek, mescide çıkıp son kez bir şeyler söyleyebilmek için güç toplayabilmek için ateşinin dinmesini arzu etmiştir.³ Ateşli hastalığı olanlara sabah güneş doğmadan üç defa geçmezse yedi defa üzerlerine su dökmeyi ve tavsiye etmiştir.⁴ Peygamber Efendimiz'in vefatından sonra ashab-ı kiram bu uygulamayı devam ettirmişlerdir. Hz. Ebû Bekr'in kızı Esmâ'nın yanına hummalı bir kadın gelmiş, kadının boynundan aşağı elbisesinin içine su dökerek, “Allah Resûlü (s.a), bize hummayı su ile soğutmayı emretti” demiştir.⁵ Sıcak memleketlerde ekseriyetle güneş çarpmasından meydana gelen ateşlenmelere soğuk su tedavisi önerilmiştir. Ateşin düşürülmesi hastalıkların tedavisinde ilk adımdır. Ateşlenen kişinin cehennem ateşinin bir kokusunu duymuş gibi sıkıntı çektiğini ifade eden Allah Resûlü, bu ateşin soğuk su ile söndürülmesini söyleyerek hoş bir benzetme yapmıştır. Bazı rivayetlerde ise “Humma, cehennem kirlerinden bir kirdir onu soğuk su ile kendinizden uzaklaştırın” buyrulmuştur.⁶ Bu hadiste ise hastalık kire benzetilerek onun su ile temizlemesi gerektiği belirtilmiştir. Hastaların ateşinin bir hadiste cehennem ateşi bir diğerinde ise cehennem kiri olarak anılması mecazi mananın kastedildiğini göstermektedir. Soğuk su ile arasındaki bağı insanlara Allah Resûlü dolaylı bir üslupla ateş ve kir benzetmesiyle anlatmıştır.

Tedavi olunan ilaçlar ve bazı tedavi metotları hakkında “hayr” kavramını kullanarak, uhrevi hayırla dünyevi hayır arasında ayrımın bulunmadığını ifade etmiştir. Onayladığı tedavileri “hayırlıdır” şeklinde nitelendirerek⁷, tavsiye etmiş; onaylamadığı bazı tedavileri ise “şeytan işlerinden” diyerek yasaklamıştır.⁸ Mesela bir hadiste “Göz sürmelerinin en hayırlısı “isimid/sürme taşı”dır” buyrulmuş;⁹ bir başka hadiste ise “Tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısı, buruna ilaç damlatmak, ilaç içmek, kan aldirmek ve

¹ Nureddîn el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevaid*, (Dâru'l-kütübî'l-Arabî, Beyrut 1982), V, 95.

² Tirmizî, “Tıbb” 33.

³ Buhârî, “Vudû” 47; “Tıbb” 22.

⁴ İbn Habîb el-Endelüsî, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, (nşr. Muhammed Ali el-Bâr, Beyrut 1993), s. 57.

⁵ İbn Habîb, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 57.

⁶ İbn Mâce, “Tıbb” 19.

⁷ Ebu Dâvud, “Tıbb” 3.

⁸ Ebu Dâvud, “Tıbb” 9.

⁹ Ebu Dâvud, “Tıbb” 14.

bağırsakları boşaltmaktır” buyrulmuştur.¹ Allah Resûlü bir hadislerinde “Eğer sizin ilaçlarınızda hayır varsa o da bal şerbetinde, hacamat bıçağında ya da ateşle dağlamadadır” buyurarak, ilaçlarda hayır bulunduğunu açıkça ifade etmiştir.²

Peygamber (s.a), “Tedavi olunuz. Ancak haram olan şeylerle tedavi olmayınız” buyurmuştur.³ İçkinin ilaç olarak kullanılmasına karşı çıkmış, onun ilaç olduğunu söyleyen bir sahabiye “o hastalıktır” diye cevap vermiştir.⁴ Pis (habis) maddelerin ilaç olarak kullanılmasını yasaklamıştır.⁵ Bazı hadisçiler, hadiste geçen “habis” teriminin zehirli maddeleri ifade ettiğini söylemişlerdir.⁶ Bir hadiste “Haram olan şeylerle tedavi olmayın” buyrulmuştur.⁷ İlaç yapımında çevreye ve canlılara zarar verilmesine izin verilmemiştir. Nitekim kurbağaları öldürüp onlardan ilaç yapmak isteyen bir sahabiye izin vermemiştir.⁸

Tedavi ve ilaç kullanımı bir bakıma fiili bir duadır. Duayı kabul edip şifayı yaratan ise Cenab-ı Hakk’tır. Tedavi olmak fiili dua ile Cenab-ı Hakk’a yakarmak manasına gelmektedir. Bu sebeple Allah Resûlü, hastalıkla karşılaşmışta tedavi olmuş ve ilaç kullanmıştır. O, birçok kez hacamat yaptırmıştır; mesela Mekke yolunda Lahyu Cemel denilen yerde ihramlı iken baş ağrıları şiddetlenince başından kan aldırması⁹ ve bir hadislerinde “Sizin tedavi olduklarınızın en uygunu hacamattır” buyurarak, kan aldirarak tedaviyi olmayı teşvik etmiştir.¹⁰ Peygamber Efendimiz, hastalandığında burnuna ilaç damlatmış¹¹ ve “Size şu ûdu’l-Hindî’yi (topalak otu) tavsiye ederim; onda yedi şifa vardır. Bademcik için burundan damlatılır; zatu’l-cenb (böğürlerdeki ağrılar) için ise ağızdan içirilir” buyurarak, ashabına nasıl tedavi olunacağını öğretmiştir.¹²

İlâhî İsimler ve Şifa

Tıbbın konusu hastalık ve tedavidir. Hastalık hali, bir yokluk ve hiçlik durumu değildir. Hastalık canlı varlıklarda belirli sebeplere bağlı olarak ortaya

¹ Tirmîzî, “Tıbb” 9.

² Buhârî, “Tıbb” 15.

³ Ebu Dâvud, “Tıbb” 11.

⁴ Ebu Dâvud, “Tıbb” 11; Tirmîzî, “Tıbb” 8.

⁵ Ebu Dâvud, “Tıbb” 11.

⁶ Tirmîzî, “Tıbb” 7.

⁷ Ebû Dâvud, “Tıbb” 11.

⁸ Ebû Dâvud, “Tıbb” 11.

⁹ Buhârî, “Tıbb” 14, 15.

¹⁰ Buhârî, “Tıbb” 13.

¹¹ Buhârî, “Tıbb” 9.

¹² Buhârî, “Tıbb” 10.

çıkan arizî durumlardır. Canlı varlıkların fitrî özelliklerinde yani tabiatlarında meydana gelen bazı değişiklikler, hastalık olarak isimlendirilir. Bu değişimler bir sebeple birlikte ortaya çıktığı için hastalıklarla sebepler arasında bir ilişki vardır. Bu illiyet ilişkisi zorunlu değildir. Kainatta var olan genel illiyet/nedensellik ilkesi ekseninde cereyan etmektedir. Kainatta sebeplerle sonuç gibi gözükten durumlar arasında cebri bir determinizm bulunmadığı gibi hastalıklarla hastalığı ortaya çıkaran sebepler arasındaki ilişki de cebri/zorunlu bir ilişki değildir.¹ Belki kelimcilerin ifade ettiği gibi bir mukarenet/yakınlık ilişkisidir.² Diğer tüm varlıklarda olduğu gibi hastalıkların da gerçek bir sebebi (müsebbibü'l-esbâb) vardır. Her şeyin yaratıcısı olan Allah, hastalıkları ve sebeplerini birlikte yaratmıştır.

Allah Teâlâ ubudiyet edilecek tek Ma'bud olduğu gibi Rububiyeti'nde de eşi ve benzeri olmayandır. O, insanı yarattıktan sonra kendi haline ya da başıboş bırakmamış; insanın hayatı boyunca ihtiyaç duyduğu her şeyi yaratarak, her daim Rububiyeti'ni ona hissettirmiştir. İnsan, aczini ve zaafını hissettiği ölçüde Cenab-ı Hakk'ın Rububiyeti'ne olan ihtiyacını hisseder. Aczin en iyi hissedildiği anlar ise hastalık vakitleridir. Bu sebeple hastalık esnasında şifa isterken Peygamber Efendimiz, Cenab-ı Hakk'a "Yâ Rabbi!; insanların Rabbi!" diye yakarak dua etmiştir. Peygamberimiz (s.a), hasta ziyaretlerinde hastaya "Hastalığı gider, insanların Rabbi! Şifa ver, Şâfi yalnızca Sensin" dua etmiştir.³ Hastalara yaptığı dualarda hastalığın "Rabbimizin izni ile" iyileşeceğini özellikle ifade etmiştir.⁴ Böylece bize, hastalara şifa verenin âlemlerin Rabbi Allah olduğunu, şifanın Cenab-ı Hakk'ın rububiyetinin tecellisi ile gerçekleştiğini göstermiştir.

Hazret-i İbrahim (a.s), kavmine kulluğun yalnızca Allah'a yapılması gerektiğini hatırlattıktan sonra tevhid-i rububiyet'e dikkatlerini çekerek, "O'dur beni doyuran, O'dur beni içiren; hastalandığımda O'dur bana şifa veren;

¹ Tabiat kanunları ve illiyet probleminin çözümü için bk. Yamina Bouguenaya, *Bilimin Marifetullah Boyutları*, (Karakalem yay., İstanbul 1998), s. 67-128.

² Kelamcıların illiyet probleminde yaklaşımı hakkında bir çalışma için bk. Yener Öztürk, *Kur'an Işığında Sebeplerin Sorgulanması*, (Yeni Akademi yay. İstanbul 2006). İktiranı Bediüzzaman şöyle açıklar: "Esbâb-ı zâhiriye perestiş edenleri aldatan, iki şeyin beraber gelmesi veya bulunmasıdır ki, "iktiran" tabir edilir, birbirine illet zannetmeleridir. Hem bir şeyin ademi, bir nimetin mâdum olmasına illet olduğundan, tevehhüm eder ki, o şeyin vücudu dahi, o nimetin vücuduna illetir. Şükrünü, minnetdarlığını o şeye verir, hataya düşer. Çünkü bir nimetin vücudu, o nimetin umum mukaddemâtına ve şerâitine terettüb eder. Hâlbuki o nimetin âdemi, bir tek şartın âdemiyle oluyor." Bediüzzaman Saîd Nursî, *Lem'alar*, (Işık yay. İstanbul 2004), s. 211.

³ Buhârî, "Mardâ" 20; "Tıbb" 38.

⁴ Ebû Dâvud, "Tıbb" 19.

O'dur beni öldürecek ve sonra da diriltecek olan" buyurmuştur.¹ Cenab-ı Hakk'ın rububiyetine duyulan ihtiyaç hastalık esnasında daha iyi hissedilir. İnsan şifayı O'ndan isteyerek, Rabbi'ne duyduğu bağlılığı dile getirir.

Hastalığı yaratan Allah Teâlâ olduğu gibi hastaları sıkıntılı anlarında bakıp gözetenden de âlemlerin Rabbi Allah Teâlâ'dır. Resûl-i Ekrem Efendimiz, "Hastalarınızı yemek yemeye zorlamayın, Allah onları yedirir içirir" buyurarak, hastaların adeta Cenab-ı Hakk'ın bakım ve gözetimi altında olduğunu bildirmiştir.² Hastaların duasının kabul edildiğini bildiren hadisleri onların Allah Teâlâ'nın bakım ve gözetiminde olmasıyla açıklamak da mümkündür. Nitekim Hazret-i Ömer Efendimiz, Peygamber (s.a) bana "Hastanın yanına girdiğinde sana dua etmesini söyle; hastanın duası meleklerin duası gibidir, diye tavsiyede bulundu" demiştir.³

Şifa, Cenab-ı Hakk'ın Rahmân isminin hastalar üzerindeki tecellisidir. Peygamber Efendimiz (s.a), hastalara dua ettiğinde Cenab-ı Hakk'tan rahmetini indirmesini niyaz eder. Ashabına, sizden birisi bir sıkıntı veya hastalıktan rahatsız olduğunda ya da bir kardeşi hastalandığında şöyle dua etsin: "Bütün eksik sıfatlardan münezzehe müteâl Allah, ey Rabbimiz! Senin hükümün gökyüzü ve yeryüzündedir. Gökyüzündekilere rahmet ettiğin gibi yeryüzündekilere de rahmetinle muamele et. Günah ve hatalarımız bağışla. Sen temiz ve pakların Rabbi'sin. Şu ağrı/acı üzerine rahmetinden bir rahmet şifandan bir şifa indir."⁴

Hastalıklar, Cenab-ı Hakk'ın eş-Şâfi isminin tecellisi olan şifa hakikatini fark etmemizi sağlar. Şifanın gerçekleşmesi Şâfi isminin tecellisine bağlıdır. Hastalığı yaratan Allah olduğu gibi şifayı yaratan da O'dur. Nitekim Kur'an-ı Kerim, "O'dur beni doyuran, O'dur beni içiren. Hastalandığımda O'dur bana şifa veren. O'dur beni öldürecek ve sonra diriltecek olan".⁵ âyetinde, şifayı yalnızca Allah'ın verebileceğini bildirir. Allah Resûlü, hastalara dua ettiğinde Cenab-ı Hakk'a "eş-Şâfi" adıyla yakararak, "Şâfi yalnızca Sensin, Senden başka Şâfi yoktur" diyerek, Şâfi isminden yardım istemiştir.⁶ Allah Teâlâ'nın Şâfi isminin tecellisi ile şifanın gerçekleştiğini göstermiştir.

Hastalık Cenab-ı Hakk'ın Şâfi isminin bilinmesine ve O'na yönelmeye bir vesile olduğu gibi her şeyin sahibinin Allah olduğunun bilinmesine de vesiledir. Var olan her şeyin sahibi Allah Teâlâ'dır; bu sebeple âyet-i kerimede şöyle dua etmemiz emrediliyor:

¹ Şuarâ, 26/79-81.

² Tirmizî, "Tıbb" 4.

³ İbn Mâce, "Tıbb" 1.

⁴ Ebû Dâvud, "Tıbb" 19.

⁵ Şu'ara, 26/79-81.

⁶ Buhârî, "Tıbb" 38, 40; Müslim, "Selâm", 46, 48.

“De ki, ‘Ey mülk ve hâkimiyet sahibi (Mâlîke’l-mülk) Allahım! Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. Dilediğini aziz dilediğini zelil kılarırsın. Her türlü hayır yalnız Senin elindedir. Sen elbette her şeye Kadîr’sin. Geceyi gündüze katar günü uzatırsın, gündüzü geceye katar geceyi uzatırsın. Ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın. Sen dilediğin kimseye sayısız rızıklar verirsin”.¹

Her şeyin Allah’a ait olduğu hakikatini insanlar, hastalık ve ölüm karşısında çaresiz kaldıklarında daha iyi hissederler. “Sabırlılar o kimselerdir ki başarılarına musibet geldiğinde, “Biz Allah’a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O’na döneceğiz” derler”.² âyetinde açıkça beyan edildiği gibi müminler, musibet anında Cenab-ı Hakk’a ait olduklarını hatırlayıp, O’na teveccüh ederler.

Allah’ın Zatı’nın kusurdan, sıfatlarının noksanlıktan ve fiillerinin şerden salim olması anlamına gelen es-Selâm ismi ise var olan her çeşit selametın kaynağının O olduğunu anlatır.³ Bu takdirde insanda hastalıklardan selamet halinin kaynağı Selam ismidir.⁴

Cenab-ı Hakk’ın isimleri arasında Tabîb olmamakla birlikte Hz. Aişe validemiz, gerçek tabibin Cenab-ı Hakk olduğunu ifade için Allah Teâlâ’ya “Tabib Sensin” diye dua etmiştir.⁵ Hz. Aişe (r.a), vefat ettiği hastalığı esnasında Allah Resûlü’nün (s.a) göğsüne elini sürerek “Ey insanların Rabbi, sıkıntıyı gider, Tabib Sensin, Şafi Sensin” diye dua ediyordu; Allah Resûlü ise “Beni Yüce Dost’a kavuştur” diyerek, Cenab-ı Hakk’a olan iştıyakını dile getirmiştir.⁶

Ölümün de varlığı olan diğer tüm şeyler gibi bir hakikati ve mevcudiyeti vardır. Hatta ölümün gerçekliği ve gücü bazen hayatın önüne geçer. Bu sebeple “Her toplumda, baskın olan ölüm imgesi egemen olan sağlık kavramını belirler” denilmiştir.⁷ Hayat veren, hayatı yaratan Allah olduğu gibi ölümü yaratan da Allah Teâlâ’dır. O, Muhyî ve Mümî’tir.⁸ Kur’an-ı Kerim’de, “Göklerin ve yerin hâkimiyeti O’nundur. Hayatı veren ve hayatı alıp öldüren O’dur. O, her şeye kadirdir” buyrulmuştur.⁹ İmam Beyhakî (ö.), bu âyet-i

¹ Âl-i İmrân, 3/26, 27.

² Bakara, 2/156.

³ Gazâlî, *Esmâü’l-hüsna*, (çev. Yaman Arıkan, Bedir yay. İstanbul 1982), s. 114.

⁴ İmam Müslim’in *el-Câmi’u’s-sahîh* adlı eserinde bölüm başlıkları İmam Nevevî tarafından konulmuştur. Tıp hadislerinin bulunduğu bölümün başlığı Kitâbu’s-Selâm’dır. bk. *el-Câmi’u’s-sahîh*, 27. bölüm. Bu bölümde, diğer konularla ilgili hadislerin yanında tıpla alakalı 30 rivayet de yer almaktadır.

⁵ Ali el-Müttekî, *Kenzu’l-ummâl*, X, 3.

⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 108.

⁷ Illich, *Sağlığın Gaspı*, s. 120.

⁸ Gazâlî, *Esmâü’l-hüsna*, s. 220.

⁹ el-Hadîd, 57/2.

kerimeyi yorumlarken, “Allah Teâlâ, hayır ve şerrin, fayda ve zararın O’nun tarafından yaratıldığı bilinsin diye, kendini hayat verme fiiliyle övdüğü gibi öldürme fiiliyle de övmüştür” der.¹

Allah Resûlü (s.a), şifanın Allah Teâlâ tarafından yaratıldığını ifade ettiği gibi ölümün de Allah’ın takdiri ile olduğunu belirtmiştir. Sa’d b. Zürrare (r.a) ağır hastalandığı zaman Resûlullah (s.a) onu dağlamış fakat Sa’d vefat etmiştir. Bunun üzerine “Yahudiler için kötü bir ölüm. Şimdi derler ki “Muhammed’in arkadaşına bir faydası olmadı”. Ben ne onun için ne de kendim için Allah’a karşı hiçbir şey yapamam” diyerek bir yandan üzüntüsünü diğer yandan da Allah’a bağlılığını ve ölümün de Cenab-ı Hakk tarafından yaratıldığını dile getirmiştir.²

Görüldüğü gibi kâinatta var olan sağlıklı alakalı gerçekler, İlahi isimlerin tecellilerine dayanmaktadır. Bu takdirde hastalığın ve şifanın varlığını inkar etmek mümkün değildir. Her ikisinin de kaynağı fizik ötesidir. Fizik âlemdeki diğer tüm hakikatler gibi sağlık etrafında şekillenen hastalık, ilaç, şifa ve sıhhat sebeplere bağlı yaratılmış hatta sebepleri ile birlikte yaratılmış hakikatlerdir. Ancak Allah Teâlâ, hayat ve ölümü sebeplere bağlamamış onları doğrudan kendi fiili olarak zikretmiştir. Nitekim hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz, ölüm hariç her hastalığın sebepler âleminde çaresinin bulunduğunu haber vermiştir.³

Sonuç

İslam inancına göre her şeyin temeli ve varlığın kaynağı Cenab-ı Hakk’ın esmâ-i hüsnâsıdır. İlahi isimler, yaratılışın esası olduğu gibi hayatın farklı tezahürleri ve değişimlerinin de kaynağıdır. İlahi isimler, tecelli cilvelerini göstermek için kâinatı sürekli bir değişim ve tahavvülle halden hale dönüştürdüğü gibi insan hayatını farklı hallere çevirmektedir. Hastalık ve şifa hayatın iki önemli gerçeğidir. Cenab-ı Hakk, bu âlemde her şeyi bir sebebe mukarin yarattığı gibi şifayı da bir takım sebeplere bağlamıştır. Hastalıkları yarattığı gibi tedavide kullanılan ilaçları da dünya/tabiat eczanesinde yaratmıştır. Hastalıklara uygun ilaçların bulunması ve bu ilaçlarla yapılan tedavi, var olanın bulunması anlamına gelmektedir. Yeni ilaçların keşfedilmesi ve yeni terkiplerle farklı maddelerin üretilmesi yeni tedavi yöntemlerinin bulunması da insana verilen yeryüzünde Cenab-ı Hakk’ın halifesi olmasının sonucudur.

¹ el-Beyhâkî, *el-Esmâ ve’s-sıfât*, I, 134.

² İbn Mâce, “Tıbb” 24. Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, V, 98.

³ Buhârî, “Tıbb” 7.

Peygamber Efendimiz (s.a) tedaviyi teşvik etmiş, hastaları hekimlere göndermiş hatta kendisi de tedavi olmuştur. Böylece o, her konuda olduğu gibi tedavi konusunda da ümmetine örnek olmuştur. Allah Resulü, ilaçla tedavi olan kişinin şifa için Allah Teâlâ'ya dua etmeyi ihmal etmemesi gerektiğine de dikkatlerimizi çekmiştir. Tedavi için tıbbın gerekli gördüğü sebepleri yerine getiren hastanın sebeplerin tesirini yaratan ve şifayı verenin Allah olduğunu unutmaması gerektiğini vurgulamıştır. Böylece duanın tedavi edici gücünden yararlanılması gerektiğini göstermiştir.

Uygun ilaçların kullanılması sonucunda her hastanın tedaviyi kabul etmediği bilinmektedir. Hücrelerin, bünyenin her ilaç tedavisine cevap vermediği, bu sebeple de kişiye göre şifa durumunun değiştiği görülmektedir. Sebepler yerli yerine getirilse de neticeyi yani şifayı yaratan Allah'tır. Dolayısıyla sebeplere başvurulmalı, çünkü sebepleri yerine getirmek de bir nevi duadır, ancak unutulmamalıdır ki şifayı yaratan gerçekte Allah Teâlâ'dır. Binaenaleyh fiili dua ile kavli dua birlikte yerine getirilmeli, beden ve ruhun ihtiyaçları beraberce karşılanmalıdır. Ruhun tedavi sürecine katılmasının, Cenab-ı Hakk'ın izniyle, beden üzerinde olumlu tesir icra ettiği sık karşılaşılan bir durumdur.

Cenab-ı Hakk, şifayı yaratan, yani Şâfi'dir. Mülk sahibi O'dur. Mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Rububiyeti'ni bizlere göstermek için insanı halden hale çevirir. İnsana düşen her halükârda Rabbi'ne teveccüh ederek, O'na yönelmesi ve şifayı O'ndan talep etmesidir. Her hastalık, insan için kötü/şer değildir. Ölümüne sebebiyet veren ağır hastalıklar, sabreden insanlara bir nevi şehitlik kazandırdığı için öbür âlem itibarıyla hayırdır. Sakatlık ve bir iz bırakan hastalıklar, insanın cenneti kazanmasına vesile olabilir. Diğer hastalıklar ise insanın manen arınmasına ve temizlenmesine vesile olmaları itibarıyla dünya hayatı için bile bazı hayır ve güzellikleri içlerinde barındırmaktadır.

Hastalığın yalnızca maddi yönlerinin dikkate alınması zamanla hasta ve hastalık mefhumununun iktisadi bir vakıa olarak görmeye sebep olmuştur. Bazı insanlar için hastalar bir gelir kapısı ve meta olarak algılanmaya başlanmıştır. Şefkat ve merhamet eksenli yeni bir bakış açısına duyulan ihtiyaç açıktır. Bu dönüşümün gerçekleşmesi için hastalık ve şifa mefhumlarının yeniden yorumlanması gerekmektedir. Allah Teâlâ'nın güzel isimlerinin hasta üzerinde görüldüğünün kabulü, hem hastalıklara yaklaşımımızı hem de hekimlerin hastaya bakışını değiştirecektir. Bu takdirde tıp, kâinatı, hayatı ve insanı bir bütün olarak kucaklayan yeni bir metafiziğe kavuşacaktır.

Bibliyografya

Abdullah Kartal, *İlâhî İsimler Teorisi*, İstanbul 2008.

Ali el-Müttekî, *Kenzu'l-ummâl*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, I-XVIç Beyrut 1998.

Altıntaş, Hayrani, İbn Sina Metafiziği, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1997.

Arslan Terzioğlu, *Tıbbî Deontoloji*, İstanbul 1998.

Abdurmelik b. Habîb el-Endelusî'nin, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, nşr. Muhammed Ali el-Bâr, Beyrut 1993.

Bâcî, Ebu'l-Velid, Süleyman b. Halef, *el-Müntekâ Şerhu Muvatta'*, Matba'atu's-sa'ade, I-VII, Kahire 1331.

Bediüzzaman Saîd Nursî, *Lem'alar*, Işık yay., İstanbul 2004.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh*, el-Mektebetü'l-İslamiye, I-VIII, İstanbul 1315'den ofset, İstanbul ts.

Celaeddin es-Suyutî, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, nşr. Hasan Muhammed el-Makbûlî, Beyrut 1986.

Ebu'l-Mu'în en-Nesefî, *Tebşiratu'l-edille*, nşr. Hüseyin Atay, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., I-II, Ankara 1993.

Fazlur Rahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, çev. Adnan Bülent Baloğlu, Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., Ankara 1997.

Gazâlî, *Esmâü'l-hüsnâ*, çev. Yaman Arıkan, Bedir yay., İstanbul 1983.

Has, Polat, *İslâmiyette ve Hristiyanlıkta İlim Anlayışı*, TÖV yay., İzmir 1991.

Heidegger, Martin, *Metafizik Nedir?*, çev. Mazhar Şevket İpşiroğlu, Suut Kemal Yetkin, Kaknüs yay., İstanbul 1998.

Illich, Ivan, *Sağlığın Gaspı*, çev. Sûha Sertabiboğlu, Ayrıntı yay., İstanbul 1995.

İbn Kayyim el-Cevziye, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1987.

İbn Mâce, *Sünen*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, I-II, Dâru İhyâi türâsi'l-Arabî, Beyrut 1975.

Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, I-II, Beyrut ts.

Muslim, Ebu'l-Hüseyn, *el-Câmi'u's-sahîh*, Dâru'l-Erkam, Beyrut 1999.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

en-Nesefî, Ebu'l-Mu'în, *Tebşiratu'l-edille*, nşr. Hüseyin Atay, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1993.

Ruhâvî, *Edebu't-tabîb*, nşr. Merîzin 'Asîrî, Riyad 1992

Tirmîzî, Ebû İsa, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, I-V, el-Mektebetü'l-İslâmiye, ts.

Yusuf b. Muhammed es-Surremerri, *Zikru'l-vebâ*, Dâru'l-Eseriyye, Umman 2005.

Walsh, Henry, Wilshire, Bruce, "Metafizik Nedir?", Ahmet Cevizci, *Metafiziğe Giriş* içinde, Paradigma yay., İstanbul 2001.

ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, Kahire 1961.